
Μνήμων

Τόμ. 7 (1979)

**ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ
ΚΑΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1941 - 1944**

HAGEN FLEISCHER

doi: [10.12681/mnimon.212](https://doi.org/10.12681/mnimon.212)

Βιβλιογραφική αναφορά:

FLEISCHER, H. (1979). ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΚΑΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1941 - 1944. *Μνήμων*, 7, 182-195. <https://doi.org/10.12681/mnimon.212>

άναλαμβάνει ή Βρεταννία νά πολεμήσει γιά τήν άπελευθέρωση τής Ἑλλάδας δέν ὀφείλεται σέ ἐνέργειες τοῦ Τσουδεροῦ. Εἶναι βρεταννική πρωτοβουλία γιά νά μειώσει τήν ἄσχημη ἐντύπωση πού προκαλεῖ ή ἀπόρριψη τής πρότασης γιά συμμαχία τοῦ Τσουδεροῦ. Ἡ πρωτοβουλία αὐτή δέν στερεῖται βέβαια καί πολιτικῆς σημασίας, κυρίως ἐπειδή λείπουν παρόμοιες βρεταννικές δεσμεύσεις.

Αὐτό πού βασικά ἐπιτυγχάνει ὁ Τσουδερός εἶναι νά ἐνισχυθεῖ προσωπικά ή θέση του, ἰδιαίτερα μέ τή δημοσιότητα πού δίνεται στήν ὑπογραφή τής συμφωνίας· καί πάλι ὅμως ὄχι στό βαθμό πού θά τὸ ἐπιτύχανε ἂν ὑπέγραφε μιὰ πολιτικὴ συμμαχία.

Ἡ στρατιωτικὴ αὐτὴ συμφωνία προνοεῖ γιά τὸν ἐξοπλισμὸ καί τήν ἐκπαίδευση τῶν ἑλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, γεγονός ὁποσδήποτε θετικό. Ἡ σημασία του ὅμως πρέπει νά συνεκτιμηθεῖ καί μέ τὸ ὅτι κατὰ τὴ φάση τοῦ πολέμου πού ὑπογράφεται ή συμφωνία αὐτὴ οἱ Βρεταννοὶ ἔχουν ἀκόμα ἀνάγκη τὶς ἑλληνικὲς ἔνοπλες δυνάμεις.

ΠΡΟΚΟΠΗΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ

ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΚΑΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1941 - 1944*

1. Ἡ κατάπνιξη τῆς «ἐξέγερσης» στήν γερμανοκρατούμενη ἑλληνικὴ Μακεδονία, Σεπτ. - Οκτ. 1941.

Ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἐξιστόρησης τοῦ ἑλληνικοῦ ἀντάρτικου ἀγώνα καθορίζεται συνήθως, σύμφωνα μέ τὶς πολιτικὲς συμπάθειες τοῦ ἐκάστοτε συγγραφέα, μέ τὴν ἐξοδο στό βουνὸ τοῦ Ἄρη Βελουχιώτη ἢ τοῦ Ν. Ζέρβα (Μάιος

* Τὰ δύο αὐτὰ ἄρθρα πηγάζουν ἀπὸ μιὰ δεκαετὴ σχεδὸν ἐρευνητικὴ δουλειὰ πάνω στήν πολυτάραχη ἑλληνικὴ ἱστορία τοῦ 1941-1944. Βασισμένη στό ὕλικὸ αὐτὸ ἐκδίδεται προσεχῶς μιὰ δίτομη διατριβὴ στὴ γερμανικὴ (Lang, Frankfurt) καί στήν ἑλληνικὴ (Παπαζήσης, Ἀθήνα), ἀφήνοντας ὅμως περιθώρια καί γιά ξεχωριστὲς μελέτες γύρω ἀπὸ εἰδικώτερα θέματα ὅπως τὰ παρόντα.

Συντομογραφίες : A.K. : Armeekorps (Σῶμα Στρατοῦ). AO : Abwehroffizier (ἀξιωματικὸς Β' Γραφείου). Bfh : Befehlshaber (Στρατιωτικὸς Διοικητής). g : geheim (μυστικὸ). Geb. Div. : Gebirgs-Division (Ὀρεινὴ Μεραρχία). gK-Chefs. : geheime Kommandosache-Chefsache (ἄκρως ἀπόρρητο). Hgr : Heeresgruppe (Τμήμα Στρατιάς). ἡμ. : ἡμερήσιος. Ia : Διευθυντὴς Α' Ἐπιτελικοῦ Γραφείου. Ic : Διευθυντὴς Β' Ἐπιτελικοῦ Γραφείου. I.D. : Infanterie-Division (Μεραρχία Πεζικοῦ). Jg. Rgt. : Jäger-Regiment (Σύνταγμα Καταδρομῶν). OKW : Oberkommando der Wehrmacht (Ἀνώτ. Ἀρχηγεῖο Ἐνόπλων Δυνάμεων). T.A. : Τάγματα Ἀσφαλείας. WBSO : Wehrmachtbefehlshaber Südost (Ἀνώτατος Στρατιωτικὸς Διοικητὴς ΝΑ Ἑδρώπης). Wfst. : Wehrmachtshauptquartier (Ἀνώτατο Ἐπιτελεῖο, τοῦ OKW).

καὶ Ἰούλιος 1942 ἀντίστοιχα).

Λίγα εἶναι γνωστὰ γιὰ τὶς ὁμάδες ποὺ ξεκίνησαν ἤδη ἀπὸ τὸ πρῶτο φθινόπωρο τῆς Κατοχῆς στὴν Κεντρικὴ Μακεδονία, πρὶν ἰδρυθοῦν κἂν οἱ σημαντικότερες ἀντιστασιακὲς ὀργανώσεις ΕΑΜ καὶ ΕΔΕΣ. Ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα, ἐλάχιστες πληροφορίες ὑπάρχουν καὶ γιὰ τὶς αἵματηρὲς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ ξεκινήματος.

Ὑστερα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ Γραφείου Μακεδονίας - Θράκης τοῦ ΚΚΕ γιὰ προώθηση τῆς ἔνοπλης πάλης, ἐμφανίστηκε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1941 ἡ ὁμάδα «Ὁδ. Ἀνδρουτσος» στὴν ἐπαρχία Βισαλτίας (περιοχὴ Νιγρίτας), καὶ ἀκολούθησε στὸ νομὸ Κιλκίς ὁ «Ἀθ. Διάκος». Ἰδιαίτερα ὁ «Ἀνδρουτσος» — ἀποτελούμενος κυρίως ἀπὸ παλαιούς ἀριστερούς, ἀλλὰ «*παρασύρας καὶ τινὰς ἐθνικιστὰς*», ἄρχισε τὶς «*βουλγαροκομμουνιστικὲς ἐπαναστατικὲς ἐκδηλώσεις*»¹ μὲ ἀφοπλισμὸ διαφόρων Σταθμῶν Χωροφυλακῆς σὲ χωριά τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Στρυμόνα, ὁ ὁποῖος τότε χωρίζε τὴν γερμανικὴ ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴ ζώνη κατοχῆς. Ἀποθήκες μὲ τρόφιμα ποὺ προορίζονταν γιὰ τὴν Ἀθήνα, παραβιάζονται καὶ μοιράζονται στὸν πληθυσμὸ τῶν περιοχῶν ἐκείνων. Πάνω σὲ γερμανικὲς ἀφίσσες κολλοῦνται οἱ φωτογραφίες τῶν Stalin καὶ Thälmann (ἄρχηγοῦ ΚΚ Γερμανίας). Παρόμοια δρᾶση παρουσιάζει ὁ «Διάκος» ποὺ στὶς 13.9.41 ἀνατινάζει μίαν γέφυρα καὶ στὶς 22.9 στήνει ἐνέδρα σὲ στρατιωτικὸ αὐτοκίνητο, σκοτώνει δυὸ ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτες Γερμανοὺς καὶ τραυματίζει τὸν τρίτο².

Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ ὁ στρατηγὸς Foltmann, Διοικητὴς τῆς 164 Μεραρχίας Πεζικοῦ καὶ ἀρμόδιος γιὰ τὴν γερμανοκρατούμενη ζώνη τῆς Μακεδονίας, καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι μίαν σκληρὴ καὶ κεραυνοβόλα ἐπέμβαση θάταν μακροπρόθεσμα προτιμότερη γιὰ τὴ γερμανικὴ θέση ἀπὸ «*ἡμίμετρα ποὺ ἐγκυμονοῦσαν ἀπειλητικὲς ἐξελίξεις*»³.

Μιὰ νέα ἐνέδρα τῶν ἀνταρτῶν φαίνεται νὰ δικαιώνει αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἡ ὁποία ἐνισχύεται μάλιστα ἀπὸ διαταγὲς τοῦ ἴδιου τοῦ Hitler καὶ τοῦ στρατάρχη List (Ἀνωτάτου Διοικητῆ Βαλκανίων) ποὺ τονίζουν ὅτι ἐνδεχόμενες ἀναταραχὲς θάπρεπε «*νὰ παταχοῦν μὲ ὅσο τὸ δυνατὸν σκληρότερα μέτρα*»⁴.

1. Ἀ θ α ν. Ἰ. Χ ρ υ σ ο χ ὄ ο υ, Ἡ κατοχὴ ἐν Μακεδονίᾳ, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1949, σ. 19 - 20.

2. Militärarchiv Freiburg (Γερμ. Στρατιωτικὸ Ἀρχεῖο = MA), φάκ. 15947/1: 164 I.D., Ia/Ic, ἀναφορὲς 19.9, 7.10, 8.10.41, κ.ά. — Θ α ν ἄ σ η ς Μ η τ σ ὀ π ο υ λ ο ς, Στὰ Μακεδονικὰ βουνά. Τὸ 30ο Σύνταγμα τοῦ ΕΛΑΣ, Γενεὴ 1971, σ. 24 — Ἀ. καὶ Κ. Γ ι α κ ο υ σ ἰ δ η ς, Ἀπὸ τὰ πρῶτα χτυπήματα κατὰ τῶν Γερμανῶν, Ἐθνικὴ Ἀντίσταση [ἔκδ. Πράγας], τχ. 2, Αὐγ. 1962, σ. 89.

3. MA, φάκ. 15947/1: 164 I.D., Ia, ἐκθ. δρᾶσης 8.10.41 κ.ά.

4. MA, φάκ. 17729/4: Der Führer und Oberste Befehlshaber der Wehrmacht, 16.9.41 (OKW/WFSt/I-I Op/Nr. 44 1538/41 gK-Chefs.) Wehrmachtsbefehlshaber Südost, 4. 10.41 φάκ. 15947/1:164 I.D., Ia, ἐκθ. δρᾶσης 20.10.41.

Τὸ τίμημα τῶν ἀντάρτικων δραστηριοτήτων πληρώνουν καμιά δεκαριά χωριά, ιδιαίτερα τὰ Ἄνω και Κάτω Κερδύλλια καθὼς και τὸ Μεσοβούνι, ὅπου ἐκτελέστηκαν ἀντίστοιχα 207, και 142 ἄρρενες ἡλικίας ἀνάμεσα 16 - 60 χρονῶν ⁵.

Γιὰ εὐνόητους λόγους λείπουν σχεδὸν τελείως οἱ λεπτομέρειες τῶν σφαγῶν ⁶— ιδιαίτερα γιὰ τὰ ἄλλα χωριά. Σχετικὰ στοιχεῖα διέθετε ὅπως δὴποτε ὁ τότε Γεν. Ἐπιθεωρητῆς τῶν νομαρχιῶν Μακεδονίας, πὺ ἀρκέσθηκε ὁμως νὰ «ἀποκαλύψει» ποιοὶ προκαλοῦσαν τὰ γεγονότα αὐτά : «*Ἐξηκριβώθη ὅτι οἱ ἐμφανισθέντες ἐκεῖ ἔνοπλοι [τοῦ «Διάκου»] ἦσαν Βούλγαροι Κομμουνισταί, προερχόμενοι ἐκ Ρωσσίας και ριφθέντες ἀπὸ ρωσσικοῦ ἀεροπλάνου δι' ἀλεξιπτώτων.*» ⁷

Πιὸ ἀξιόπιστη εἶναι ἡ χειρόγραφη ἔκθεση (πρὸς ἐμένα) τοῦ Γερμανοῦ ἐργάτη Willy H. πὺ ὑπηρετοῦσε τότε σὰν δεκανέας στὸ 382 Σύνταγμα Πεζικοῦ. Μὲ ἐκπληκτικὴ σαφήνεια και γλαφυρότητα ἐξιστορεῖ τὰ γεγονότα πὺ τοῦ ἔμειναν ἀνεξίτηλα στὴ μνήμη ⁸— σ' ἀντίθεση ἀπὸ μερικοὺς ἀνώτερους και ἀνώτατους στρατιωτικοὺς πὺ «δὲν ἐνθυμοῦνται» κὰν ὀλοκαυτώματα πολὺ μεγαλύτερης κλίμακας ἢ πὺ προσπαθοῦν νὰ τὰ συγκαλύψουν ἢ ἐξωραΐσουν κάτω ἀπὸ φραστικὲς περιστροφές.

Τὸ δεῦτερο ἐπεισόδιο (και πρῶτο αἱματηρὸ) στὶς ἀναμνήσεις τοῦ W. H. συνέβη στὸ Καλόκαστρο Βισαλτίας στὶς 20 Ὀκτωβρίου, τὸ τρίτο στὶς 25 Ὀκτωβρίου στὴν Κυδωνιὰ ἢ στὸ Κλειστὸ (νομὸς Κιλκίς) πὺ μαζὺ μὲ τὸ γειτονικὸ Ἄμπελόφυτο θρήνησαν συνολικὰ τουλάχιστο 67 νεκροὺς ⁹. Ἄφηγεται ὁ Willy H.:

«...Ἐπέστρεψα ἀπὸ τὴν ἀδεία μου και ἔφθασα γύρω στὶς 15.10.41 στὴ Θεσσαλονίκη στὸ λόχο μου. Τὴν μεθεπομένη νύχτα στὶς 11 τὸ βράδυ συνα-

5. MA, φακ. 15947/1: 164 I.D., Ic, ἐκθέσεις 21/24/28.10.41 κ.ά. Στὶς ἑλλ. πηγές ἀναφέρονται συνήθως 215 (ἢ 222) και 135 θύματα ἀντίστοιχα: Δημητρίου Ἰ. Μαγκριώτης, Θυσίαι τῆς Ἑλλάδος και ἐγκλήματα κατοχῆς κατὰ τὰ ἔτη 1941 - 1944, Ἀθήνα 1949, σ. 105 - 106.— Κωνσταντῆρας, Ἀγῶνες και διωγμοί, Ἀθήνα 1964, σ. 59 κ.ά.

6. Σύντομες περιγραφές ὑπάρχουν μόνο γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Κερδύλλιων (Κωνσταντῆρας, σ. 57 κ.έ.) και τοῦ Μεσοβουνίου (Ἐθνικὴ Ἀντίσταση, τχ. 1, σ. 58 κ.έ.— Χρυσόχοου, τόμ. Α', σ. 22 - 23). Τὸ Μεσόβουνο (Βερμίου) εἶναι ὥστόσο ξεχωριστὴ περίπτωσις. Ἐκεῖ δροῦσε ἡ προεαμικὴ ὀργάνωσις «Ἐλευθερία», πὺ ἀρχικὰ εἶχε συνδεθεῖ μὲ τὸν Δημ. Ψαρρό, κατοπινὸ Διοικητὴ τοῦ 5/42 Συντάγματος τῆς ΕΚΚΑ.

7. Χρυσόχοου, τόμ. Α', σ. 22.

8. Οἱ ἀπαντήσεις του σὲ διαφορὰς παραπειστικὲς ἐρωτήσεις μ' ἐπεισαν ὅτι ὁ τότε 21 χρονῶν W. H. ἔγραψε μὲ καλὴ πίστις. Ἀπὸ φόβο ἐνδεχομένων ἀντιδράσεων μὲ παρακάλεσε νὰ μὴ ἀποκαλύψω τὸ πλῆρες ὄνομά του. Μὲ διαβεβαίωσε ὁμως ὅτι «ἂν παραστεῖ ἀνάγκη, θὰ ἐπιβεβαιώσω ὅσα ἔχω γράψει» (γράμμα W. H., 17.5.71).

9. MA, φακ. 15947/1: 164 I.D., Ic, ἐκθ. 28.10.41 — Ὁ Δ. Μαγκριώτης (σ. 106) ἀναφέρει μόνο 18 τουφεκισμοὺς στὸ Ἄμπελόφυτο· οἱ ἑαμικὲς πηγές ἀναφέρουν συνολικὰ 96 νεκροὺς, ἀπ' αὐτοὺς 53 ὀνομαστικὰ (Μητσόπουλος, σ. 29).

γερομός... Μᾶς φόρτωσαν στὰ καμιόνια χωρὶς νὰ ξέρονμε γιατί. Γιὰ παρτιζάνικη δράση δὲν εἶχαμε ἀκούσει ἀκόμα τίποτε. Τὰ χαράματα μπήκαμε σ' ἓνα ὄρεινὸ χωριὸ καὶ μόλις ἐκεῖ πληροφορηθήκαμε περὶ τίνος πρόκειται. Ὁ διερμηνέας μας ρώτησε τὸν δήμαρχο καὶ μετὰ ὑπέδειξε σὲ ποιά σπίτια ἀπουσίαζαν οἱ ἄνδρες· Ἀυτὰ τὰ σπίτια ἀδειάστηκαν ἀμέσως ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ἔνοικους καὶ μετὰ πυρπολήθηκαν. Ὅσο θυμᾶμαι ἦταν τρία τέτοια σπίτια στὸ «δικό μας» χωριό. Μάθαμε ὅτι χαφιέδες εἶχαν πρὶν κατασκοπεύσει ἐκεῖνα τὰ μέρη.

Μέρους ἀργότερα μᾶς φόρτωσαν πάλι τὰ χαράματα στὰ καμιόνια. Μᾶς ἀκολούθησε κι' ἓνα ἄλλο ὄχημα. Πληροφορηθήκαμε πὼς οἱ ἐπιβάτες του ἦταν κρατούμενοι ἀπὸ τὶς φυλακὲς τῆς Θεσσαλονίκης, τοὺς ὁποίους πήγαιναν γιὰ ἐκτέλεση σ' ἓνα προκαθορισμένο τόπο, ὅπου—ὅπως εἰπώθηκε—εἶχαν σκοτωθεῖ 2 Γερμανοὶ φαντᾶροι ἀπὸ παρτιζάνους. Ὅταν κατεβήκαμε ἀπὸ τὰ φορτηγά, εἴμαστε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Ὁ λόχος μας ἔπρεπε νὰ σχηματίσει ἓνα μεγάλο τετράγωνο γύρω ἀπὸ δυὸ δέντρα. Ἄνδρες τῆς [γερμ.] Στρατιωτικῆς Χωροφυλακῆς [Feldgendarmarie], πὺν φρουροῦσαν τοὺς κρατούμενους, ἔνωσαν τὶς διχάλες αὐτῶν τῶν δέντρων μ' ἓνα δοκάρι στὸ ὁποῖο κρέμασαν σχοινιά. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἔπρεπε νὰ παρακολουθοῦν τὴ σκηρῆ.

Μόλις ἔφθασαν οἱ δυὸ πρῶτοι ὄμηροι κάτω ἀπὸ τὸ δοκάρι, τοὺς βάλανε τὴ θηλειὰ γύρω ἀπὸ τὸν λαιμό. Ταυτόχρονα ἔλυνε ὁ φρουρός τὶς χειροπέδες μὲ τὶς ὁποῖες ἦταν δεμένοι χέρι μὲ χέρι οἱ κρατούμενοι.

Τὴν ἴδια στιγμή ὁ ἓνας ὄμηρος ἔβγαλε τὴν θηλειὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι του καὶ διέσπασε τὸν κλοιό μας. Ὁ Διοικητῆς τῆς πρῶτης διμοιρίας, ἀνθυπολοχαγὸς *Tümtler* κι ἐγὼ τρέξαμε ἀπὸ πίσω, ρίξαμε καὶ μερικὸς πυροβολισμούς.

Ἄναστατωμένοι καθὼς εἴμαστε, δὲν τὸν πετύχαμε ὁμως, κι ἔτσι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μπόρεσε νὰ ξεφύγει.... Ὅταν ἐπιστρέψαμε, οἱ ὑπόλοιποι ὄμηροι εἶχαν κρεμαστεῖ. Ἄν θυμᾶμαι καλά, ἦταν ἑννέα ἄνδρες καὶ διατάχθηκε νὰ μὴν κατεβαστοῦν πρὶν ἓνα ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα.

Ὑστερα ἀπὸ μερικὲς μέρες, ξανὰ λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα, σήμανε νέος συναγερομός. Τὰ χαράματα ὁ λόχος μας περικύκλωσε ἓνα ὄρεινὸ χωριὸ καὶ δόθηκε ἐντολὴ νὰ πιαστοῦν ὅλοι οἱ ἄνδρες ἀνάμεσα 16 καὶ 65¹⁰ χρονῶν. Αὐτοὶ οἱ ἄνδρες—ἦταν 35—κλείστηκαν στὸ ξωκλήσι πὺν ἦταν στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Τὰ γυναικόπαιδα διατάχθηκαν νὰ φορτώσουν τὰ κάρα μὲ τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χωριὸ μέχρι τὶς 10 τὸ πρωί. Τότε ἀποδείχθηκε πὼς ἓνα ἄγορι κάτω ἀπὸ τὰ 16 ἦταν ἀνάμεσα στοὺς κρατούμενους· ἀφέθηκε ἐλεύθερο γιὰ νὰ ἀκολουθήσει τοὺς ἄλλους πὺν εἶχαν ἦδη ἀποχωρήσει.

10. Μᾶλλον λάθος. Τὰ γερμ. ἔγγραφα καθὼς καὶ οἱ ἔλλ. πηγὲς δίνουν σὰν ὄρια ἐδῶ 16 - 60 χρονῶν, (βλ. ὑποσημείωση 9).

Ἐμεῖς ἀκόμα δὲν ξέραμε τί θὰ γίνονταν οἱ συλληφθέντες, ἀλλὰ τότε μᾶς ἤρθε ἡ διαταγή νὰ τοὺς ἐκτελέσουμε. Κάποιος ἔκανε νόημα στοὺς πρώτους τρεῖς ἄνδρες νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ξωκλήσι καὶ ὁ Διοικητὴς μας, ὑπολοχαγὸς Dilg, τοὺς ὑπέδειξε νὰ προχωρήσουν πρὸς μιὰν ὀρισμένη κατεύθυνση. Τοὺς σκότωσε ὁ ἴδιος ἀπὸ ἀπόσταση πέντε περίπου μέτρων. Καὶ ἄλλοι τρεῖς θανατώθηκαν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ κανεὶς δὲν ἤθελε νὰ βγεῖ πιά. Τότε διατάχθηκε νὰ κλειστεῖ ἡ πόρτα καὶ ἀπὸ τὰ παράθυρα ρίχτηκαν χειροβομβίδες μέσα στὸ ξωκλήσι. Κατόπιν μπήκαν μέσα ὁ ἐπιλοχίας Voigt οἱ ὄπαξ|κοὶ Pannkeke, Gradehand καὶ ἄλλοι γιὰ νὰ ρίξουν στοὺς ἐπιζῶντες τὴ χαριστικὴ βολή. Στὸ τέλος σκαπανεῖς ἀνατίναξαν τὸ ξωκλήσι καὶ πυρπολήθηκε τὸ χωριό. Ὅσο μπορούσαμε νὰ δοῦμε στὸ ὄρεινὸ τοπίο, καίγαμε τὰ χωριά. Δὲν ξέρω πόσοι λόχοι εἶχαν δράσει συνολικά. Ὅταν ἀποχωρήσαμε, εἶδα καὶ τὸν Διοικητὴ τοῦ τάγματός μας, ταρ|χη Geissler.¹¹

Αὐτὴ ἡ συγκλονιστικὴ ἔκθεση δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολλὰ σχόλια. Ἐκτὸς ἀπὸ διαφορὰς, μέχρι τώρα ἄγνωστες, λεπτομέρειες δείχνει ἀνάγλυφα, ἀπὸ ἀσυνήθιστη σκοπιὰ, τὴν κλιμάκωση τῆς σκληρότητας στὶς τρεῖς ἀλλεπάλληλες γερμανικὲς ἐπιδρομὲς, καθὼς καὶ τὸν ἄρκετὰ πειθίηνιο ρόλο τοῦ ἀπλοῦ στρατιώτη σ' αὐτὲς τὶς περιστάσεις.

Πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἀκόμα ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πληγέντα χωριά εἶχαν πραγματικὰ στενὲς ἐπαφὲς μὲ τοὺς ἀντάρτες καὶ οἱ ἄρχες κατοχῆς τὸ ξέρανε. Ὁ Willy H. ἐπιβεβαίωσε δυὸ φορὲς ὅτι ὑπῆρχε συστηματικὴ πληροφοριοδότηση ἀπὸ χαφιέδες ποὺ ὑπεδείκνυαν καὶ κατασκόπευαν τὰ «ὑποπτα» χωριά. Ἐπίσης ὁ τότε Διοικητὴς τοῦ Συντάγματός του, ἀντιστρατηγὸς Beukemann, ἐξήρε μεταπολεμικὰ τὴν σύμπραξη τῆς Ἑλλ. Χωροφυλακῆς καὶ τὴν «πιὸ νομιμόφρονα ὑποστήριξη» τοῦ Γεν. Ἐπιθεωρητῆ Χρυσόχου¹².

Τελικὰ δὲν μένει νὰ προστεθεῖ τίποτε ἄλλο ἐδῶ ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα σύντομο συμπέρασμα αὐτῆς τῆς βραχύχρονης ἐξέγερσης.

Σ' ἐκείνη τὴν φάση τοῦ πολέμου ὁ συνειδητὰ σκληρὸς τρόπος μὲ τὸ ὁποῖο ἀντέδρασαν οἱ κατακτητὲς, καταπτόησε τὸν ἀνοργάνωτο καὶ ἀπροετοίμαστο πληθυσμό. Ἀκόμα πιὸ χτυπητὴ γίνεται αὐτὴ ἡ ἀποτυχία πατριωτικῆς κινητοποίησης γιὰ τὸ ἠθικὸ ὄλων τῶν Μακεδόνων, ἀνληφθεῖ ὑπ' ὄψη τὸ γεγονός ὅτι ταυτόχρονα ἀπέτυχε μιὰ γενναία, ἀλλὰ πρόωρη καὶ κακοσχεδιασμένη «ἐξέγερση» — πέραν τοῦ Στρυμόνα, στὴ βουλγάρικη ζώνη

11. Χειρόγραφο πρωτότυπο στὴν κατοχὴ μου.

12. National Archives and Records Service (= NARS), Nuremberg Trials Collection, Case 7: Συλλογὴ ἐγγράφων ὑπερασπίσεως, Document List, 1d.— Βλ. ἐπίσης Κ ω ν σ τ α ν τ ἄ ρ α, σ. 55, 59 - 60, καθὼς καὶ τὶς ἐπιθέσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Χ ρ υ σ ο χ ὄ ο υ (τόμ. Α' σ. 20) κατὰ τῆς «ἀνταρτοκομμουνιστικῆς αὐτῆς συμμορίας» κτλ.

κατοχῆς — μὲ ἀκόμα πιὸ αἱματηρὲς συνέπειες.¹³

Ἔτσι ἓνα χωριὸ εὐχαρίστησε μὲ ὑπόμνημα τὴν γερμανικὴ διοίκηση γιὰ τὴν «προστασία ἀπὸ τοὺς συμμορῖτες». Ἄλλοι σχηματίστηκαν Κοινοτικὲς Φρουρὲς ἀπὸ χωρικοὺς, ποὺ καταδίωκαν τοὺς ἀντάρτες γιὰ νὰ τοὺς παραδίδουν στὶς ἀρχὲς κατοχῆς γιὰ ἐκτέλεση. Ἡ κυριώτερη σκέψη γιὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς τρομοκρατημένους χωρικοὺς ἦταν νὰ διαφυλάξουν τὴν ἡσυχία τους καὶ νὰ μὴν πάθουν ὅσα ἔπαθαν ἐκεῖνα τὰ τραγικὰ χωριά¹⁴. Ὡς ἐκ τούτου οἱ περισσότεροὶ ἄνδρες τοῦ «Διάκου» καὶ τοῦ «Ἀνδρούτσου» διασκορπίστηκαν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι κρύφτηκαν καὶ πέρασαν «μιά φοβερή, γεμάτη δοκιμασίες καὶ στέρησεις ζωὴ ἓνα ὀλόκληρο σχεδὸν χρόνον»¹⁵. Κι' ἐνῶ τὸ 1943 σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδας τὸ ἀντάρτικο ἔχει ἤδη ἐδραιωθεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ, στὴν Μακεδονία ὁ ΕΛΑΣ μόλις ἀρχίζει τὴν ἔνοπλη δράση ἐναντία στοὺς Γερμανοὺς. Καὶ οἱ τελευταῖοι πουθενὰ ἄλλοι δὲν θὰ κερδίσουν τόσο εὐκολὰ ὀλόκληρα χωριά ἀπὸ πρόθυμους κατοίκους γιὰ «ἀντικομμουνιστικὴ» [= ἀντιαντάρτικη] συνεργασία.

Δὲν διαθέτω ἐδῶ ἀρκετὸ χῶρο γιὰ νὰ ἐξετάσω τοὺς ἄλλους παράγοντες ποὺ συνετέλεσαν στὴν ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ φαινομένου. Ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους εἶναι ἡ δράση σλαβόφωνων κομιτατζήδων, ὁ ἔντεχνα ὑποθαλάπμενος φόβος τῶν «σλάβων ἀδελφῶν» τοῦ ΕΑΜ, καὶ ἡ συχνὰ λανθασμένη πολιτικὴ ὄλων τῶν τοπικῶν ὀργανώσεων ἀντίστασης ποὺ προκαλοῦσε τὴν πάλι ἀνάμεσα στὸν ΕΛΑΣ καὶ τοὺς ἐθνικιστὲς τῆς ΠΑΟ.

Προσωπικὰ ὥστόσο πιστεύω ὅτι ὁ κύριος λόγος γιὰ τὴν καθυστερημένη ἀνάπτυξη τοῦ ἀντάρτικου κινήματος στὴ Μακεδονία ἦταν ἡ ἀνατροπὴ ἐκείνων τῶν συνθηκῶν, κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες ὀρίμαζαν οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ ἓνα φυσικὸ ξεδίπλωμα τῆς ἔνοπλης ἀντίστασης.

2. Τὸ πρόβλημα τῆς ποσοτικῆς ἀναλογίας («Sühnequote») στὰ γερμανικὰ ἀντίποινα κατὰ τὴν Κατοχὴ.

Τὸ πιὸ βαρυσήμαντο ἐπιχείρημα κατὰ τῆς «σκοπιμότητας» τῆς ἔνοπλης ἀντίστασης ἦταν καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ὑψηλὸς φόρος αἵματος ποὺ ἐπλήρωνε ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς γιὰ τὰ «τιποτένια κέρδη τῆς στιγμῆς», δηλαδή τὶς ἐνέδρες κατὰ μεμονωμένων Γερμανοῦταλῶν στρατιωτῶν καὶ ἄλλες «εὐκόλες νίκες» τῶν ἀνταρτῶν:

13. Κωνσταντάρης, σ. 40 κ.ἑ.— Χρυσόχοου, IV Α, σ. 72 κ.ἑ. Κ. Σνώκ, Ἡ τραγωδία τῆς Δράμας, Δράμα 1945.

14. ΜΑ, φάκ. 15947/1: 164 I.D., Ic, ἐκθέσεις 28.10, 15.11.41, κ.ἄ.— Κωνσταντάρης, σ. 60-61.

15. Γιακουσιδης, Ἐθνικὴ Ἀντίσταση, τχ.2, σ. 89, βλ. καὶ Μητσόπουλο (σ. 36): «...μέχρι τίς ἀρχὲς τοῦ Δεκέμβρη 1942. Χωρὶς καμιά δράση. Καταθλιπτικὴ ἀτμόσφαιρα κρυφώνας».

«Αὐτὸ δὲν λέγεται Ἀντίσταση, λέγεται σφαγή. . . Δέκα σκοτωμένοι Γερμανοὶ σήμαινε πεντακόσιους σκοτωμένους Ἕλληνες, κατὰ τὴν ἀναλογία 1 πρὸς 50 ποὺ τουφέκιζαν τοὺς ὁμήρους οἱ χιτλερικοί. Κάθε χωριὸ μας ποὺ καιγόταν ἐνίσχυε τὸν Σλαβισμό. . ., ἐξασθενοῦσε τὴν Ἑλλάδα. Ἦταν λογικὸ ν' ἀρέση τέτοια πολιτικὴ στοὺς κόκκινους. . .»¹.

Δὲν εἶναι ἡ θέση ἐδῶ νὰ παραθέσω τὴν προβληματικὴ καὶ τὶς ἀπόψεις ποὺ διατυπώθηκαν ἀπὸ διάφορες πλευρὲς γιὰ τὸ ἂν «συνέφερε» σὲ αἷμα ὁ ἀνταρτοπόλεμος ἢ ὄχι.

Στὸ προκείμενο μελέτημα περιορίζομαι νὰ διερευνήσω — χρησιμοποιώντας καὶ τὰ γερμανικὰ ἀρχεῖα — τὴν ἔκταση τῶν γερμανικῶν ἀντιποίνων, ἂν καὶ σὲ ποιὸ βαθμὸ δηλαδὴ ἀληθεύουν οἱ ἰσχυρισμοὶ ὅτι «ἐφαρμόστηκε κατὰ γράμμα» ἐκείνη ἡ αἵματηρὴ ἀναλογία τοῦ 1 : 50, ἂν ὄχι τοῦ 1 : 100 γιὰ κάθε φόνου Γερμανοῦ στρατιώτη² — ἰσχυρισμοὶ ποὺ ὄχι σπάνια προβάλλονται γιὰ νὰ δικαιολογήσουν ἢ νὰ συγκαλύψουν τὴν ἀπροθυμίαν συμμετοχῆς ἢ ἔστω συνδρομῆς στὴν ἀντίσταση³.

1. Χρῆστος Ζαλοκώστας, Τὸ χρονικὸ τῆς σκλαβιάς, Ἀθήνα χ.ἔ., σ. 199. — Ἡ κατηγορία τοῦ Χρ. Ζαλοκώστα (καὶ πολλῶν ἄλλων) ὅτι τὸ ΕΑΜ ἐπίτηδες τάχα προκαλοῦσε ἀντίποινα «γιὰ νὰ ξεκληρίση ὁ τόπος» καὶ νὰ ἐκτελεστεῖ «ὁ ἀφρός τῆς κοινωνίας» [φυσικὰ πάντα ἐθνικῶφρων!] (ὁ.π., σ. 178) εἶχε ἤδη διατυπωθεῖ συχνὰ στὸ «νόμιμο» καθὼς καὶ στὸ — δεξιὸ — παράνομο τύπο τῆς κατοχῆς. Π.χ. ἐφημ. Ἀκρόπολις, 30.4.44 — Ἑλληνες Πατριῶται [ἐκδ. ΠΑΟ], 1943, σ. 4 - 5.

2. Στυλιανὸς Ἐπ. Γονατᾶς, Ἀπομνημονεύματα 1897 - 1957, Ἀθήνα 1958, σ. 404, 416 — William Jordan, Conquest without Victory, London/Auckland 1969, σ. 82 — New York Times, 24.1.44, κ.ἄ.

3. Ἐξέχει ἡ σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία τῶν περισσοτέρων πολιτικῶν ἀρχηγῶν (συνομιλίες Θ. Χατζῆ, Κ. Πυρομάγλου κ.ἄ.). Στὴν Μέση Ἀνατολὴ ὁ βασιλιάς Γεώργιος Β' καὶ ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Τσουδερόδ καταγοροῦν σφοδρὰ τὴν «μηδανιμὴ» ἢ «ἀσήμαντη» προσφορὰ τοῦ — καὶ ἀπὸ ἰδεολογικῆ σκοπιᾶ «κακοῦ» — ἀντάρτικου, ἢ ὅποια θᾶταν δυσανάλογη μὲ τὸ μαρτύριο τοῦ ἄμαχου πληθυσμοῦ. Τέτοιες ἀπόψεις διαβιβάζονται τακτικὰ καὶ στίς βρετανικὰ ἀρχές, ὅπου γίνονται καὶ τὸ θέμα συζητήσης. (ΓΑΚ, Ἀρχ. Ἐμμ. Τσουδεροῦ, φάκ. Β 7. Ἀρχηγὸς ΓΕΣ πρὸς Τσουδερόν, 5.6.43 — Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Ἀρχ. Τσουδεροῦ, φάκ. Χ. Τσουδερόδ πρὸς Leeper 17.7.43 — Public Record Office, φάκ. F.O.371/37209: R 13431, R 13432, Leeper πρὸς F.O., 18.12.43 κ.ἄ.).

Ἐδῶ πρέπει νὰ τονιστεῖ ἀκόμα τὸ ἐξῆς: «Ἄσκοπα σαμποταρίσματα» κτλ. κατακρίνονται κ' ἀπὸ συνετοὺς συγγραφεῖς ποὺ πρόσκεινται στὸ ΕΑΜ (Ἰ. Ἀγγελάκης Ἀγαπητός, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ ἀγῶνα, Σύρματα Μ. Ἀνατολῆς 1944 - 1945, σ. 12). Ἀντίθετα, ἢ ἐπ' αὐτοῦ ἀγγλικὴ κριτικὴ δὲν εἶναι ἰδιαίτερα συνεπῆς, ἀφοῦ τουλάχιστο ὡς τὸ 1943 ἀνάτατοι Βρετανοὶ ἀξιωματοῦχοι καθὼς καὶ τὸ BBC διατυπώνιζαν συνεχῶς ὅτι τὸ «κάθε σκισμένο λάστιχο», ὁ «κάθε φόνος Γερμανοῦ» συντελοῦσαν στὴν συμμαχικὴ νίκη, γιὰ χάρη τῆς ὁποίας «δὲν θᾶπρεπε νὰ λογαριάζονται οἱ συνέπειες γιὰ τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ», ποὺ μεταπολεμικὰ θά ἐπαιρνε σίγουρα τὴν δίκαιαν ἀναγνώριση καὶ ἀποζημίωση. . . (ἐφημ. Ἔθνος 6.8.57, Γ. Κατσιμπας στὴν Ἀκρόπολη, 15.4.65 — A. A. Pallis, Problems of Resistance in the Occupied Countries, London 1947, σ. 4 - 5 κ.ἄ.

(Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ καὶ κάθε ἄλλη μικρότερη ἀναλογία δὲν θὰ ἔπαυε νὰ προβληματίζει τὴ μεγάλη μάζα τῶν ἀνταρτῶν — συμπεριλαμβανομένης τῆς ἡγεσίας —, ἀφοῦ τὰ πιθανὰ θύματα θὰ προερχόντουσαν κυρίως ἀπὸ τὸ συγγενικὸ ἀγροτικὸ πληθυσμὸ καὶ ἀπὸ τὶς στρατιᾶς τῶν κομμουνιστῶν καὶ ἄλλων «ἀριστερῶν») ποὺ συνήθως εἶχαν ἐπισημανθεῖ ἂν ὄχι καὶ φυλακιστεῖ ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν Κατοχὴ. Συνεπῶς ἡ μακάβρια κατηγορία τῆς ἠθελμμένης πρόκλησης ἀντιποίνων σὰν τακτική, εἶναι — τουλάχιστον — ἄδικη).

Τὰ πρῶτα — καὶ ἀμέσως σκληρότατα — γερμανικὰ ἀντίποινα στὴν κατεχόμενη Ἑλλάδα ἐπιβλήθηκαν τὸν Ἰούνιο 1941 στὸν Κάνδανο καὶ ἄλλα κρητικὰ χωριά ἐξαιτίας τῆς συμμετοχῆς ἄτακτων πολεμιστῶν στὴ Μάχη τῆς Κρήτης. Ἀπὸ τὴν 23.5.41 εἶχε ἀνακοινωθεῖ ἐπανελημμένα ὅτι τέτοιες «πισώπλατες δολοφονίες» Γερμανῶν στρατιωτῶν, ἀθέμιτες κατὰ τὸ Διεθνὲς Δίκαιο, θὰ τιμωροῦνταν ἀμείλικτα μὲ τὴν ἀναλογία 1 : 10⁴. Ὡστόσο οἱ εἰσβολεῖς συχνὰ ἀρκέστηκαν σὲ «λιγότερο» αἷμα, ἐκτὸς ἀπ' τὶς περιπτώσεις ποὺ ἔγιναν — ἢ φάνηκαν πὼς εἶχαν γίνεῖ — φόνοι, ἀκρωτηριασμοὶ ἢ ἄλλες κακοποιήσεις Γερμανῶν αἰχμαλώτων⁵.

Στις 16.9.41 τὸ Ἀνώτατο Ἀρχηγεῖο τῆς Wehrmacht (OKW) ἐξέδωσε τὴν γενικὴ διαταγὴ νὰ ἐκτελοῦνται κατὰ περίπτωσιν 50 ἢ 100 κάτοικοι — μὲ προτίμησιν τοῦς κομμουνιστῆς — γιὰ κάθε φόνον καὶ 10 κάτοικοι γιὰ κάθε τραυματισμὸ Γερμανοῦ στρατιώτη στὶς κατεχόμενες χῶρες. Ἡ κατοπινὴ ἐρμηνεῖα τῆς διαταγῆς προσπάθησε νὰ διαλύσει κάθε τυχὸν δισταγμὸ: «Πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι μία ἀνθρώπινη ζωὴ σὲ αὐτὲς τὶς χῶρες συχνὰ δὲν μετράει καὶ ὁ ἐκφοβισμὸς πετυχαίνεται μόνο μὲ ἀσυνήθιστη σκληρότητα»⁶.

Αὐτὴ ἡ διαταγὴ μὲ τὴν κυνικὴ διασαφήνισιν ἀφοροῦσε κυρίως τὶς ἀνατολικὰς καὶ «σλάβικες» χῶρες. Ἡ ἔκδοσὴ τῆς ὅμως ἦταν πολὺ πρόσφατη, ὅταν οἱ ὑπεύθυνοι Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ στὴν Β. Ἑλλάδα θεωροῦσαν τὶς ἐνέργειες τριῶν ἀντάρτικων μικροομάδων ἀρκετὰ ἀνησυχητικὰς γιὰ νὰ ἐφαρμόσουν δρακόντεια μέτρα, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴν ἐπαναληφθεῖ τὸ προηγούμενον τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας. Συνεπῶς τὰ ἀντίποινα τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1941 ἔφθασαν — ἂν ὄχι καὶ ξεπέρασαν — τὴν ἀναλογία τοῦ 1 : 50⁷!

4. MA, φάκ. RL 34/35: 5. Geb. Div., Ia, 23.5.41 — ἐφημ. Völkischer Beobachter, 31.5.41— Δημ. Ἀρχεῖο Κανδάνου, διάφορα ἔγγραφα.

5. Οἱ Γερμανοὶ ἀπέδιδαν τέτοια συμβάντα — πραγματικὰ καὶ μὴ — συνήθως στοὺς Κρητικὸς χωρικοὺς, στοὺς ὁποίους συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ γυναῖκες. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ μερικὲς συμμαχικὲς πηγὲς (π.χ. W. B. Thomas, Dare to be free, London 1951, σ. 19). Ἀντίθετα, πολλοὶ αὐτόπτες μάρτυρες Κρητικοὶ μὲ βεβαίωσαν ὅτι ἡ κύρια εὐθύνη τῶν θανατώσεων καὶ ἀκρωτηριασμῶν ἐβάρυνε τοὺς Νεοζηλανδοὺς.

6. NARS, Nuremberg Trials Collection, Case 7, Συλλογὴ ἐγγράφων κατηγορίας: Doc. NOKW - 132.— Hans Laternser, Verteidigung deutscher Soldaten, Bonn 1950, σ. 319.

7. Βλ. Fleischer, σύμμεικτο I.

Όπως έχει αναφερθεί στο προηγούμενο έδω μελέτημα (σ. 186) σ' αυτήν την φάση της κατοχής ή τακτική της «*άσυνήθιστης σκληρότητας*» πετύχαινε ακόμα τὰ ποθητὰ ἀποτελέσματα. Για περισσότερο από έναμισυ χρόνο οι γερμανικές αρχές — στις περιοχές που διοικούσαν — δεν έβλεπαν τὸ λόγο για «*έξιλαστήριες*» ομαδικές εκτελέσεις παρά σὲ λίγες μόνο περιπτώσεις. Οί κυριώτερες ήταν οί έξής:

5.2.42: Τουφεκισμός 20 Ἑλλήνων στην Θεσσαλονίκη για τρεῖς «δυναμιτιστικές ενέργειες» ἐναντίον γερμανικῶν αὐτοκινήτων⁸.

5.6.42: Για σαμποτάζ στις σιδηροδρομικές γραμμές, εκτέλεση 8 ὁμήρων στην Καισαριανή — ἀνάμεσά τους ὁ ποιητής και ἄξ/κὸς τοῦ ναυτικοῦ Μιχ. Ἀκύλας⁹.

14.6.42: Για σαμποτάζ στο ἀεροδρόμιο Ἡρακλείου καθὼς και για τὴν «*δολοφονία έξι Γερμανόφιλων δημάρχων*» εκτελοῦνται 50 ὁμηροί. Είναι ἡ πρώτη φορά που οί κατακτητές εκδικοῦνται αἱματηρὰ για τὴν ἀπώλεια συνεργατῶν τους¹⁰.

Μέχρι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1943 οί Γερμανοί ἐπιτελικοί παρακολουθοῦσαν ἀπὸ τὴν περιορισμένη ζώνη τους με δυσарέσκεια τὴν εξέλιξη στην ὑπόλοιπη χώρα. Τὴν ἐξάπλωση τοῦ ἀντάρτικου κινήματος τὴν ἀπέδιδαν στὸν ἄδικο και συχνὰ «*ληστρικὸν*» τρόπο τῶν ἰταλικῶν (και ἐν μέρει τῶν βουλγάρικων) ἀντιποίνων, με τὸν ὁποῖο «*ἀναγκάζεται στην κυριολεξία*» και ἡ φιλήσυχη μερίδα τοῦ λαοῦ νὰ πάρει τὰ βουνά¹¹.

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ συνθηκολόγηση, ὅταν οί Γερμανοί ἀναλαμβάνουν τὴν διοίκηση σχεδὸν ὁλόκληρης τῆς χώρας, ὄχι μόνον ἐπαναλαμβάνουν τὰ ἴδια λάθη τῶν Ἰταλῶν, ἀλλὰ και τοὺς ὑπερακοντίζουν κατὰ πολὺ σ' αὐτά.

Τὸν Σεπτ.-᾽Οκτ. 1943 οί ἀναλογίες κυμαίνονταν 1 : 2 ὡς 1 : 10¹². Μόνο ἡ 1η ᾽Ορεινὴ Μεραρχία («*Edelweiss*») διέταξε τὴν 13.9 νὰ εφαρμοστεῖ στην ᾽Ηπειρο πάντοτε τὸ 1 : 10¹³. Ἐξαιτίας τῆς κρίσιμης κατάστασης, ὥστόσο,

8. MA, φάκ. 65023: WBSO (Wehrmachtsbefehlshaber Südost), Ia, ἐκθ. 28.2.42.

9. Καθημερινή, 5/6.6.42 — Ἑλληνικὸν Αἶμα, 15.6.42 — Μεγάλη Ἑλλάς, ἀρ. 10 (Ἰούλιος 1942) — προσωπικὸ ἀρχεῖο στρατηγοῦ A. Andrae, κ.ά.

10. MA, φάκ. 65023 : WBSO, Ia, ἐκθ. 30.6.42 — φάκ. RW 40/129: συνημμένο ἀρ. 215, κ.ά. Εἰρωνία τῆς τύχης: ἀνάμεσα στοὺς «50» ἦταν ὁ Ἄρ. Παγκαβῆς, γιὸς γνωστοῦ στρατηγοῦ και Γερμανίδας μητέρας — ἡ ὁποία μετὰ διέκοψε κάθε ἐπαφή με τὴν γερμανικὴ πλευρά.

11. MA, φάκ. RW 40/134: Bfh. Südgriechenland, Ic, 46035/42 g, 30.12.42—φάκ. 44058/2: 117 Jg. Div., Ic, πρὸς ἰταλ. Μεραρχία "Cagliari", 431/43 g, 7.8.43 — Institut für Zeitgeschichte, Μονάχου, φάκ. Fd 14/1: Oberbefehlshaber Südost, Ic/AO, 3670/43 g, 9.4.43.

12. MA, φάκ. 35042/4: Armeegruppe Südgriechenland, ἀναφορὲς 13.9, 3.10.43, κ.ά.

13. NARS, Case 7, Συλλογὴ ἐγγράφων κατηγορίας: Doc. NOKW 1104.—Ἡ 1η ᾽Ορ. Μεραρχία ἦταν ἄλλωστε — μαζὺ με τὴν 117η Μερ. Καταδρομῶν [Καλάβρυτα] και

στο τέλος Ὀκτωβρίου ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Ἑλλάδας Spreidel ἀνακοίνωσε ἐπίσημα ὅτι γιὰ κάθε φόνο ἢ τραυματισμὸ Γερμανοῦ θὰ πλήρωναν ἀντίστοιχα 50 ἢ 10 ἑλληνες μὲ τὴ ζωὴ τους¹⁴.

Σπάνια μόνο πραγματοποιεῖται αὐτὴ ἡ ἀπειλὴ κατὰ τῆς ὁποίας βάλλουν ἀμέσως ἐνδοῦπηρεσιακὰ ἢ γερμανικὴ Πρεσβεία καὶ ὁ νεοδιορισμένος Εἰδικὸς Ἀπεσταλμένος γιὰ πολιτικὴ (= ἀντικομμουνιστικὴ) δράση H. Neubacher. Πρὶν λήξει ὁ χρόνος, ὁ τελευταῖος καταφέρνει τελικὰ τὴν ἄρση τοῦ ὑποχρεωτικοῦ χαρακτῆρα τῶν ἀντιποίνων καὶ κυρίως τῆς κατ' αὐτὸν «ἀνυπόφορης» ἀναλογίας. Τὰ μέτρα ἀπὸ δῶ καὶ ἔμπρὸς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὶς εἰδικὲς περιστάσεις καὶ τὴν κρίση τοῦ ὑπεύθυνου διοικητῆ. Ἐπίσης ὀρίζεται ὅτι «ἀπώλειες σὲ ἀνοιχτὴ μάχη ἐν γένει νὰ μὴν ἐξυλιεωθοῦν»¹⁵.

Ὁ ἀκόλουθος ἀντιπροσωπευτικὸς πίνακας ἑνὸς κρισιμότατου ἐξαμήνου δεῖχνει τὴν μὴ ἐκ τῶν προτέρων καθορισμένη ποσοτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων μὲ τὸ παλαιὸ καὶ μὲ τὸ καινούργιο καθεστῶς¹⁶.

τὸ 7ο Σύνταγμα SS [Κλεισούρα, Δίστομο] — ἀπὸ τὶς σκληρότερες μονάδες ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τμηματὰ τῆς ἐξόντωσαν τὸ καλοκαίρι 1943 τὰ χωριὰ Μουσιωτίτσα καὶ Κομμένο, ὅπου ἐκτέλεσαν μὲ ἄγριο τρόπο ἑκατοντάδες κατοίκους χωρὶς ἄλλη αἰτία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πέρασμα ἀντάρτικων ομάδων ἀπὸ τὰ χωριὰ αὐτὰ καὶ — σὲ ἄλλες περιπτώσεις — ἢ τροφοδοσίᾳ τῶν ἀνταρτῶν.

Πολὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀπεγνωσμένες προσπάθειες τοῦ κατακτητῆ γιὰ μιὰ δικαιολόγησι τῶν παραπάνω πράξεών του :

«Ἡπειρωτικὲ Λαέ! Τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα ὑπεχρεώθησαν νὰ καταστρέψουν τὰ χωριὰ σας, διότι ὑπεβοθήσατε τοὺς ἀντάρτας, οἱ ὅποιοι δολοφονικῶς ἐφόνευσαν τοὺς στρατιώτας μας... Εἰς τὸ ἐξῆς πρέπει νὰ καλλιεργήσητε ἀγαθὰ σχέσεις μὲ τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας καὶ τάξεως, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸς τὸ ἴδιον ἀτομικὸν σας συμφέρον.»

Καὶ συνεχίζει ἄλλοῦ : «Ὅποιοι ὅμως θέλουν νὰ ἐμποδίσουν τὸ Γερμανικὸ στρατὸ στὴν ἄμυνά του κατὰ τῶν ἀγγλων καὶ κομμουνιστῶν ὑποδουλωτῶν, εἶναι προδότες τοῦ λαοῦ. Καὶ ὅποιοι βοηθοῦν ἀκόμα τοὺς μολοσεβίκοις πράκτορες τῆς Ἀγγλίας ποὺ ἀνήκουν στὸ ΕΑΜ—ΕΠΟΝ, ἀρχίζουν ἔτσι τὴν αὐτοκτονίαν τους!... Γιατὶ ἀνέχθησαν τὶς ἐνέργειες τῶν ἀπατεόνων πρακτόρων τοῦ Ἐχθροῦ, ἀντὶ ἀπ' τὴν ἀρχὴ νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν. Γιατὶ βοήθησαν αὐτὰ τὰ ἐγκλήματα τῶν κακούργων ὑψηρῶν τῆς Μόσχας, ἀντὶ ἀπ' τὴν ἀρχὴ νὰ τοὺς καταγγείλουν... Μαζὶ ἐνοχοποιήθησαν—μαζὶ τιμωρήθησαν!! Κἀτοικοὶ τῶν χωριῶν!... Ἀντισταθῆτε τοὺς! Θάνατος στὸν Ἐαμίτη ἐχθρὸ τῆς κοινωσίας! Γιὰ τὴν ἐλευθέρωσιν ἀπ' τοὺς καταστροφεῖς τοῦ Λαοῦ! Γιὰ μιὰ ἐλεύθερη Ἑλλάδα στὴν Εὐρώπῃ! Γιὰ τὸ πραγματικὸ καλὸ τοῦ Λαοῦ!»

(γερμανικὲς προκηρύξεις, φθινόπωρο 1943—προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ γράφοντος)

14. Ἐφῆμ. Ἀκρόπολις, 27.10.43.

15. MA, φάκ. RW 40/10: Hgr. F, Ia/F, 296/43 g, 22.12.43—Hermann Neubacher, Sonderauftrag Südost 1940-45, Göttingen 1956, σ. 140.

16. Χρησιμοποιήθησαν ἐκθέσεις καὶ ἀναφορὲς ἀπὸ τοὺς ἐξῆς φακέλους: MA, φάκ. 43889/2, 44058/1, 44058/5, 44058/6, 44058/8, 54960/1, 54960/6, 54961/2, 59644/2, 65025, 65027/3, 65027/4, 65027/5, 65027/6, καθὼς καὶ ὁ φάκ. RW 40/150.

Συντομογραφίες :

A = Ἀθήνα, ἀξ. = αξιωματικοί, B = Βοιωτία, Ε.Σ. = Ἑλληνες συνεργάτες, Θ = Θεσσαλία, κομ. = κομμουνιστές, Μακ. = Μακεδονία, Πελ. = Πελοπόννησος Σ = Στερεά Ἑλλάδα, συμμ. = συμμορίες.

Ἡμερο- μηνία	Τοπο- θεσία	Ἀντιστασιακὴ ἐνέργεια (ἐδῶ ἀποκλειστικὰ τοῦ ΕΑΜ/ΕΛΑΣ/ ΕΠΟΝ) = γερμ. ἀπώλειες νεκροὶ - τραυ- ματίες - ἀγνοούμενοι			Γερμανικὰ ἀντίποινα (τουφεκισμοὶ ἢ ἀπαγ- χονισμοὶ Ἑλλήνων) τυ- χὸν διαφέροντες ἀριθμοὶ ἀπὸ ἑλλ. πηγῆς σὲ παρέν.
		(νεκροὶ)	(τρ.)	(ἀγν.)	
23.11.43	Πελ.	4	22	—	0
23.11	Πελ.	1	1	1	20 «κομμουνιστές»
25.11	Πελ.	4 (1 ἀξ.)	—	9	100 (117;) κομ. ¹⁷
30.11	Πελ.	10	4	—	50 ὄμηροι
2.12	Πελ.	2 (1 ἀξ.)			50 »
2.12	Πελ.	11	5	8 (ἀνοιχτὴ ἐπίθ.)	0
3.12	Πελ.	10 (1 ἀξ.)	—	—	25 (40;) Ἑλληνες
7.12	Πελ.	75	3	18 —	(τουλάχιστον) 696 ¹⁹
11.12	Πελ.	10	11	— (ἀνοιχτὴ μάχη)	0
16.12	Πελ.	1	—	—	30
20.12	Πελ.	7	11	—	65 «συμμ. καὶ ὑποπτοι»
13.1.44	Πελ.	1 (καὶ 2 τραυμ. Ἑλληνες)			10
16.1	Πελ.	1 (ἀξ.)			20 «κομμουνιστές»
6.2	Πελ.	10	1	—	100 »
23.2	Πελ.	15	7	—	200 (50;) »
23.2	Θεσ.	9	101	(σαμποτάζ σιδηρ. γραμμῆς)	100 «δραστήρια κομμ.»
25.2	A	1 (διερμηνέας)			50 «κομμουνιστές»
11.3	Πελ.	21	41	—	200 (139;) »
31.3	Θεσ.	1	14	—	65 »
6.4	Μακ.	4	11	(ὄλοι Ἑ. Σ.)	150 »
10.4	Σ	11 (1 ἀξ. καὶ «μερικοὶ» τραίνου)			120 »
22.4	Πελ.	1 (Ἑ.Σ., ἀξ.)			12 «γνωστοὶ κομμ.»
25.4	Θεσ.	2 (ἀξ.)	—	5 (ὄλοι τῶν SS)	210 «κομμ. καὶ ὄμηροι» ²⁰
27.4	Πελ.	4 (1 μέραρχος)	5	—	325 ἢ 335 «κομ. καὶ ὑποπτοι» ²¹
11.5	B.	11	—	— (νοσ. αὐτοκίν.)	100 ὄμηροι
16.5	Πελ.	10	5	—	«πυρπόληση τῶν σπι- τιῶν 50 γνωστῶν κομ- μουνιστῶν»

17. Ἐνα κτυπητὸ παράδειγμα γιὰ τὴν ἀντιπατικότητα τῶν πηγῶν. Αἰτία τῆς ἐκτέλεσης τῶν 100 ἢ 117 στὸ Μονοδέντρι Λακωνίας εἶναι γιὰ τοὺς Ἑαμικοὺς συγγραφεῖς ἢ ἐξόντωση 40 (ἢ περισσότερων) Γερμανῶν, ἐνῶ οἱ μὴ Ἑαμικοὶ ἀναφέρουν λιγότερους ἀπὸ τοὺς πραγματικοὺς 13, φτάνοντας μάλιστα ὡς τὸ σημεῖο νὰ κάνουν λόγο γιὰ 1 μόνο νεκρὸ Γερμανό: Ἰ ὠ ἄ ν ν α Τ σ ἄ τ σ ο υ, Φύλλα κατοχῆς, Ἀθήνα 1965, σ. 129. (βλ.

καὶ Ζ α λ ο κ ῶ σ τ α, σ. 178). Ἀντίστοιχα ἀλλάζει φυσικὰ καὶ ἡ ἀναλογία...

18. Ἐκτελέστηκαν ἀπὸ τὸν ΕΛΑΣ 78 (ἀπὸ τοὺς ὁποίους διασώθηκαν τελικὰ οἱ 3) Γερμανοὶ αἰχμάλωτοι κατὰ τὴν διάρκεια γερμ. ἐπιχείρησης γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους. Δὲν ἀληθεύουν οἱ ἰσχυρισμοὶ ἑαμικῶν συγγραφέων ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι ἐκτελέστηκαν μετὰ ἀπὸ τὸ ὀλοκαύτωμα τῶν Καλαβρύτων (13.12), π.χ. Κ ῶ σ τ α ς Μ π ῖ ρ κ α ς, Ἡ ἐποποιία τῆς ἐθνικῆς Ἀντίστασης 1941 - 1944, Ἀθήνα 1960, σ. 472 κ.ἄ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁμως πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ γερμανικὰ στρατεύματα ἄρχισαν ἐκτελέσεις καὶ καταστροφές στὰ γύρω χωριά πρὶν ἀκόμη πληροφορηθοῦν τὸ θάνατο τῶν συμπατριωτῶν τους (8.12). (ΜΑ, φάκ. 43889/2:11/Jg. Rgt. 737, ἔκθεση 21.12.43 καὶ ἄλλα πολλὰ ἔγγραφα στὸν ἴδιο φάκελλο. Βλ. καὶ ἐφ. «Ἡ Βραδυνή», 7 - 8.10.1976).

19. Ἐκτελέστηκαν ὅσοι ἄρρενες (ἄνω τῶν 14 χρονῶν) πιάστηκαν στὰ Καλάβρυτα καὶ στὰ περισσότερα γύρω χωριά. (σχετικὴ γερμ. ἀναφορὰ βλ. ΑΝΤΙ, 3.5.75, σ. 25). Ἐχουν ἀναφερθεῖ ὕψηλοι ἀριθμοὶ (μέχρι 2000). Σύμφωνα ὁμως μὲ στοιχεῖα τῆς Ἑλλ. Χωροφυλακῆς, τοῦ Ἑλλ. καὶ τοῦ Διεθνoῦς Ἑρ. Σταυροῦ τὰ θύματα δὲν εἶχαν ὑπερβεῖ τοὺς 800. Utrikesdepartementet [Ἀρχεῖο Σουηδ. Ὑπ. Ἐξ/κῶν] Stockholm, φάκ. HP 40, Greklandshjälpen — Allmänt, ἀρ. III: Sandström, 8.1.44.— Κ. Κ α λ α ν τ ζ ἦ ς, Οἱ σφαγὲς τῶν Καλαβρύτων, Ἀθήνα 1945, σ. 83 κ.ἔ., Ἑλληνικὸν Αἷμα, 1.1.44.

20. Ἀρχικὰ 50. Μετὰ ἄλλοι 60 καὶ 100, ἀφοῦ δὲν ἀφέθηκαν ἐλεύθεροι οἱ ἀγνοοῦμενοι. (Ὡς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944 — μὲ λίγες ἐξαιρέσεις — ἰσοδυναμοῦσε «ἀγνοοῦμενο» μὲ «νεκροῦ»).

21. Ἀρχικὰ ἀντίποινα γιὰ τοὺς πέντε βαριὰ τραυματισμένους καὶ τοὺς τέσσερις νεκροὺς — ἀνάμεσά τους ὁ Διοικητὴς τῆς 41ης Μεραρχίας, ὑποστράτηγος Krech — ἦταν «οἱ διακόσιοι τῆς Πρωτομαγιάς» στὸ Σκοπευτήριο τῆς Καισαριανῆς. Ἐπὶ πλέον ἐκτελέστηκαν ἐπὶ τόπου — ὅπως εἶχε προαναγγελθεῖ — ὅσοι ἄνδρες (25 ἢ 35) βρέθηκαν ἀπὸ «τὰ γερμ. στρατεύματα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μολάοι πρὸς τὴν Σπάρτην, ἐξῶθεν τῶν χωρίων». Τελικὰ «ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ κακουργήματος τούτου [δηλ. ἡ ἐνέδρα τοῦ ΕΛΑΣ!] Ἑλληνες ἐθελονταὶ ἐφόνευσαν αὐτοβούλως 100 ἄλλους κομμουνιστές». (ἐφημ. Ἀκρόπολις, 30.4, 2.5.44 — ΜΑ, φάκ. 54960/6: LXVIII. Α.Κ. ἡμερησία ἀναφορὰ 2.5.44 — φάκ. 54961/2: LXVIII. Α.Κ., ἡμ. ἀναφορὲς 28.4, 2.5.44).

Γενικὰ μετροῦσε ἡ «περίπτωση», ὄχι τόσο ἡ ἀναλογία. Π.χ. ὁ φόνος ἐνός—σχεδὸν ἀναντικατάστατου—Γερμανοῦ διερμηνεῖα (25.2.44), θεωρήθηκε καθαρὴ δολοφονία καὶ τιμωρήθηκε ἀνάλογα.

Μεγάλου ρόλου ἔπαιζαν καὶ οἱ ὕλικές ζημιές. Π.χ. γιὰ τὸ σαμποταζ τῆς 31.3.44 θὰ γίνονταν πολὺ λιγότερες ἐκτελέσεις ἂν δὲν εἶχε διακοπῆ — ἔστο προσωρινά — ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ. Ἀντίθετα στὴν ἐνέδρα τῆς 24.7.44 κατὰ γερμανικῆς νοσοκομειακῆς φάλαγγας ὅπου σκοτώθηκαν 26 Γερμανοὶ ποὺ ἦταν μάλιστα καὶ ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Ἑρ. Σταυροῦ, διατάχθηκε ὁ τουφεκισμὸς «μόνον» 100 ὁμήρων.

Ἐκτὸς ἀπὸ προηγούμενες σποραδικές περιπτώσεις, οἱ ἄρχες κατοχῆς θέσπισαν, σχετικὰ ἀργά, σὰν κανόνα, τὰ ἀντίποινα γιὰ φονικὲς ἀπόπειρες σὲ βάρος Ἑλλήνων συνεργατῶν τους, ἔτσι ὥστε νὰ ἐνισχύσουν τὴ θέση καὶ τὸ ἠθικὸ τους ποῦ εἶχαν κλονισθεῖ ἐξαιτίας τῶν συνεχῶν ἐπιθέσεων, κυρίως ἀπὸ ὁμάδες κρούσης τῆς ΟΠΛΑ ποῦ δροῦσαν ἔντονα στὶς πόλεις ὅλο τὸ εἰκοσιτετράωρο. Ἔτσι ὁ ἀνώνυμος «Ἀνώτατος Ἀρχηγὸς τῶν Ταγ-

μάτων Ἀσφαλείας καὶ τῆς Ἀστυνομίας Ἑλλάδος» [Ἀντιστράτηγος τῶν SS, W. Schimana] στὶς 5.4.44 ἀνακοίνωσε τὸν ἀπαγχονισμό πέντε μελῶν τοῦ ΚΚΕ ἢ τοῦ ΕΑΜ σὰν ἀντίποινα γιὰ τὸ φόνο ἐνὸς συνεργάτη λοχαγοῦ καὶ κατέληξε: «*Αἱ κατὰ τῶν Εὐζώνων γινόμεναι ἐπιθέσεις θὰ τιμωροῦνται εἰς τὸ μέλλον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον*»²².

Ὅπως στοὺς Γερμανοὺς ἔτσι καὶ στὰ ὄργανά τους ὑπολογίζοταν ἡ ἱεραρχικὴ θέση τοῦ θύματος καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐνέργειας. Π.χ. γιὰ ἓναν ταγματάρχη τῶν Τ.Α., ποὺ σκοτώθηκε μέσ' στὸ δρόμο στὴν Καλαμάτα, πλήρωσαν μὲ τὴν ζωὴ τους 27 «κομμουνιστές». Ἀντίθετα «μόνον» δέκα ἐκτελέστηκαν γιὰ τὴν ἐπίθεση τοῦ ΕΛΑΣ τὴν ἴδια σχεδὸν ὥρα, ποὺ προκάλεσε τὴν ἀπώλεια 80 ταγματασφαλιτῶν²³.

Γενικά, σὲ μεγαλύτερο ἀριθμὸ δικῶν τους θυμάτων οἱ Γερμανοὶ ἐκτελοῦσαν ἀναλογικὰ μικρότερο ποσοστὸ ὀμῆρων· μὲ ἄλλα λόγια γιὰ μιὰ ὀμάδα σκοτωμένων στρατιωτῶν χάθηκαν λιγότερες ἑλληνικὲς ζωὲς παρὰ γιὰ τὸν ἴδιο ἀριθμὸ Γερμανῶν ποὺ σκοτώθηκαν ὅμως μεμονωμένα σὲ ξεχωριστὲς περιπτώσεις.

Θάπρεπε ν' ἀναφερθεῖ ἀκόμα ἐδῶ ὅτι Γερμανοὶ ἐπιτελικοὶ ἀξ/κοὶ ἰσχυρίστηκαν μεταπολεμικὰ ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἐκτελεσθέντων Ἑλλήνων στὰ ἔγγραφα ἦταν μερικὲς φορὲς ἐξογκωμένοι — μὲ σκοπὸ νὰ «ἰκανοποιηθοῦν» οἱ ἀνώτερες βαθμίδες τῆς ἱεραρχίας — στὴ Θεσσαλονίκη, στὸ Βελιγράδι καὶ Βερολίνο — οἱ ὁποῖες μάλιστα ἀπαιτοῦσαν συνήθως «αὐστηρότερα» μέτρα, ἀπ' ὅσα εἰσηγοῦνταν οἱ τοπικὲς διοικήσεις ποὺ συχνὰ ἐκτιμοῦσαν πῶς ρεαλιστικὰ τὴν κατάσταση καθὼς καὶ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀντιποίνων. Τέτοιοι ἰσχυρισμοί, παρ' ὅλο ποὺ διατυπώθηκαν γιὰ λόγους προσωπικῆς δικαιολογίας στὶς σχετικὲς δίκες²⁴, ἀνταποκρίνονται πιθανῶς — ἐν μέρει — στὴν ἀλήθεια. Οἱ ἀντιστασιακὲς πηγὲς οἱ ὁποῖες ἀναφέρουν λεπτομερῶς — καμμιά φορὰ ἴσως καὶ ὑπερβάλλοντας — τὶς αἱματηρὲς ἐνέργειες τῶν δυνάμεων κατοχῆς, σὲ μερικὲς περιπτώσεις σαφῶς δὲν γνωρίζουν τίποτε γιὰ ἀντίποινα ἢ δίνουν ἀριθμοὺς θυμάτων μικρότερους ἀπ' τοὺς ἀντίστοιχους τῶν γερμανικῶν ἐγγράφων²⁵.

22. Ἐφημ. Ἀκρόπολις, 5.4.44 — βλ. γιὰ παρόμοιες ἐκτελέσεις στὴν ἀναλογία 1 : 5 ἢ 2 : 5. Ἀκρόπολις, 11/19/27.4.44.

23. ΜΑ, φάκ. 54961/2: LXVIII Α.Κ., Ιε, ἡμ. ἀναφορὲς 16/17.6.44.

24. Π.χ. ΝΑΡS, Case 7, Συλλογὴ ἐγγράφων ὑπεράσπισης: Doc. Speidel 72. Ἀνάλογους ἰσχυρισμοὺς διατύπωσαν καὶ στὸν ὑποφαινόμενο Γερμανοὶ ἀξιωματικοί.

25. Βλ. «πίνακες», 23.2 καὶ 11.3.44. Ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι δὲν θυμάμαι νᾶχω συναντήσει ἰσχυρισμὸ γιὰ ἐφαρμογὴ τῆς ἀναλογίας 1 : 50 στὴν ἑαμικὴ φιλολογία. Οἱ γράφοντες φυσικὰ γνωρίζουν ὅτι μὲ κάτι τέτοιο θὰ ἔδιναν σὲ ἀντιπάλους ἀλλὰ καὶ σὲ «οὐδέτερους» ἀναγνώστες τὸ δικαίωμα νὰ πολλαπλασιάσουν τίς — ὅπως σ' ὅλα τὰ πολεμικὰ ἀνακοινωθέντα — πολὺ ἐξογκωμένες γερμανικὲς ἀπώλειες καὶ νὰ φθάσουν ἔτσι σὲ ἓνα τεράστιο γινόμενο ὑποτιθέμενων θυμάτων ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν

Οἱ διαφορὲς αὐτὲς ἴσως μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν μερικὲς φορὲς μὲ τὴν ὑποτιθέμενη ἐκτέλεση τῶν ἀποκαλούμενων «δμήρων σκιῶν» [Schattengeiseln]. Ἄλλὰ δυστυχῶς δὲν χωράει καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν ἀναφερομένων νεκρῶν βρῆκε πραγματικὰ τὸν θάνατο.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τὸ μελέτημα αὐτὸ δὲν γράφτηκε γιὰ νὰ ἀμβλύνει τὶς πράξεις ἐκείνων ποὺ ἐφάρμοσαν στὴν Ἑλλάδα τὸ σύστημα ἀντιποίνων τῆς Χιτλερικῆς Γερμανίας. Πιστεύω ὅμως ὅτι ἔχουν περάσει τώρα ἀρκετὰ χρόνια ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἀδυσώπητη περίοδο, ὥστε μπορεῖ κανεὶς νὰ τολμήσει ἕνα ξεκαθάρισμα τῆς ἱστοριογραφίας ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε μύθους ποὺ εἶχαν ἐπινοηθεῖ ἀπ' ὅλες τὶς ἐμπόλεμες πλευρὲς καὶ παρατάξεις. Στὸν πόλεμο ἢ — ἀναγκαῖα ὑπερβολικὴ — προπαγάνδα²⁶, ἡ παραγωγή μύθων, εἶναι θεμιτὸ ὄπλο τῶν ἐμπολέμων· στὴν ἱστοριογραφία ὅμως δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει χῶρος οὔτε γιὰ «κακοὺς» οὔτε γιὰ «καλοὺς» μύθους.

Καὶ πιδ συγκεκριμένα: Ἡ βάρβαρη ἀναλογία τοῦ 1 : 50 δὲν ἐφαρμόστηκε στὴν Ἑλλάδα πάγια, ἀλλὰ σὲ ὀρισμένες μόνο περιπτώσεις. Ἄλλοιῶς θὰ ἔβρισκαν τὸν θάνατο καὶ ἄλλες δεκάδες χιλιάδων Ἑλλήνων μπροστὰ στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα.

Ἡ θυσία, ἡ ὕστατη θυσία τῆς ἐκατόμβης τῶν πραγματικῶν μαρτύρων δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μειώνεται αἰσθητὰ, ἂν ἐκεῖνοι περιβάλλονται γιὰ τὸν ἕνα ἢ ἄλλο λόγο ἀπὸ εἰκονικοὺς συντρόφους τοῦ μαρτυρίου τους.

HAGEN FLEISCHER

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ ΗΣΑΪΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ

ΠΡΟΣΘΗΚΗ (βλ. σ. 135 - 143)

Στὸν ἀφιερωματικὸ τόμο «Στήλη. Εἰς μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος», ποὺ δὲν ἔχει κυκλοφορήσει ἀκόμη, δημοσιεύτηκε μελέτη τῆς κ. Caterina Spetsieri - Beschi μὲ τίτλο «Ἀλέξανδρος Ἡσαΐας, ὁ προδότης τῆς ἰδεολογίας τοῦ Μακρυγιάννη» (σ. 272 - 293, πίν. 117 - 126). Ἡ μελέτη αὐτὴ προσκομίζει καινούρια στοιχεῖα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἡσαΐα καὶ τὶς λιθογραφίες του, μὲ τὰ ὁποῖα ἀμφισβητεῖται ἡ ιδιότητα τοῦ Ἡσαΐα ὡς ζωγράφου τῶν λιθογραφιῶν, ὅπως εἶχε γίνει γενικὰ δεκτὸ ὡς σήμερα καὶ ὅπως ὑποστήριξα στὴν παραπάνω ἐργασία μου.

Συγκεκριμένα ἡ συγγρ. ἀποκαλύπτει ὅτι σὲ δύο ἀπὸ τὶς λιθογραφίες

συνυπεύθυνο τὸ ΕΑΜ/ΕΛΑΣ.

26. Ὅπως ἀξίωσε π.χ. ἡ γερμανικὴ στρατιωτικὴ ἡγεσία γιὰ τὴν Ἑλλάδα: «Στὴν προπαγάνδα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὁ καθὼς πρέπει φαντᾶρος ὀφείλει νὰ ἔχει τὸ θάρρος νὰ ψεύδεται. Πρέπει νὰ εἶναι εὐφάνταστος!» (ΜΑ, φάκ. 65024/2 : Chefbesprechung 9/10.12.43).